

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

ВІСНИК
УКРАЇНСЬКО-ТУРКМЕНСЬКОГО
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОГО ЦЕНТРУ

ВИПУСК 2

Частина I

Умань
2018

Список використаних джерел

1. Articulate E-Learning Heroes Community [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://community.articulate.com/e-books>.
2. ChmBookCreator Програма для створення CHM книг [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу до ресурсу: <https://smallweb.ru/library/chmbookcreator.htm>.
3. eBooksWriter LITE [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://ebookswriter-lite.en.lo4d.com/>.
4. iBooks Author [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.apple.com/ru/ibooks-author/>.
5. SeKum BookStudio 1.0.0 [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу до ресурсу: http://freesoft.ru/sk_bookstudio.
6. Булда А. А. Електронний підручник в системі сучасних засобів навчання. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. [зб. наукових праць] / ред. рада: В.П. Андрущенко (голова); М-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. Вип. 1. С. 18-21.
7. Возможности Adobe Captivate [Електронний ресурс]. 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.adobe.com/ru/products/captivate/buying-guide.html>.
8. Закон України «Про освіту». // *Голос України*. 2017. №178. С. 10 – 22.
9. Компилятор электронных книг EBook Maestro Создание электронных книг из HTML страниц [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://www.ebookmaestro.com/ru/index.html>.
10. Новые функции eXeLearning [Електронний ресурс]. 2017. Режим доступу до ресурсу: <http://exelearning.net/features/#tab1>.
11. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. 2013.

ВИВЧЕННЯ ГІДРОФІЛЬНОЇ ОРНІТОФАУНИ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Мороз Л.М., канд. біол. наук, доцент
кафедри біології та методики її навчання
Берчак В.С., викладач кафедри
біології та методики її навчання
Бакисв Бегенч, студент II курсу
Бахтіярова Азіза, студентка II курсу
УДПУ ім. П.Тичини

Анотація

Птахи – надзвичайно важливі компоненти природних екосистем. Їм відведено вагоме місце в долинно-річкових біотопах. До нинішнього часу гідрофільна орнітофауна деяких регіонів України вивчена недостатньо. Крім того, існуючі літературні дані часто неспівставні через різний час проведення досліджень, різну мету, методи, завдання, результати. Тому, огляд існуючих наукових праць із вивчення видового складу гідрофільних птахів, динаміки у зміні їх чисельності, морфологічних особливостей і поведінки є актуальним з огляду на практичну цінність дослідження орнітофауни.

Гідрофільні птахи, орнітофауна, орнітологічні дослідження.

Ключові слова

Abstract

Birds are extremely important components of natural ecosystems. They are given a significant place in valley-river biotopes. Until now, the hydrophilic birds of some regions of Ukraine has not been sufficiently studied. In addition, existing literature data are often incomparable due to different research time, different goals, methods, tasks, and outcomes. Therefore, the review of existing scientific works on the study of the species composition of the birds, the dynamics in the change in their number, morphological characteristics and behavior of hydrophilic birds is relevant given the practical value of the study of birds.

Keywords

Hydrophilic birds, birds, ornithological research.

Орнітологічні дослідження завжди були актуальними. Людство здавна цікавило біологічні особливості птахів, їх чисельність, поширення, особливості поведінки, вміння літати, адаптація до умов навколишнього природного середовища, біоіндикаційні властивості та ін. Нині досконало вивчаються нові для птахів середовища існування, зокрема урбанізовані та антропогенні території, штучні водойми та інші біотопи.

Фундаментальними є дослідження закордонних та вітчизняних вчених, які зробили свій внесок у вивчення видового складу та біотопічної приуроченості орнітофауни. Заслугове уваги польовий визначник «Птахи фауни України» авторів Г. В. Фесенка та А. А. Бокотей, у якому вчені подають опис птахів (в тому числі і гідрофільних) із ілюстраціями, особливості їх поведінки, зазначають міжвидові відмінності, біотопічну приналежність та картографічно зображують ареал поширення кожного виду [13].

Цінною з наукової точки зору та оригінальною за змістом є збірка під назвою «Птицы», яка включає науково-популярні статті американських орнітологів, вибраних із журналу «Scientific American». У книзі представлені дані про еволюцію, поведінку, екологію і фізіологію птахів, а також про їх взаємовідносини з людьми [12].

Низка вчених-орнітологів проводять регіональні дослідження гідрофільних птахів. Так, Москаленко Ю. О. дослідивши солончакові біотопи материкових ділянок Чорноморського біосферного заповідника з позиції їх значення як середовища існування гідрофільних видів птахів, встановила, що окремі типи солончаків мають різне значення для птахів за різних метеорологічних умов. Так, у посушливі та нормальні за рівнем зволоження роки на солончаках гніздяться лише ті види прибережних птахів, для яких водойми поблизу місць гніздування не є обов'язковою умовою. А водоплавні та прибережні птахи використовують солончаки як гніздовий біотоп у роки надмірного зволоження. Проте, автор обґрунтовує велике значення цих солончаків для охорони птахів [10].

Науковці Мерзлікін І. Р. та Швердюкова Г. В. вивчають гідрофільну орнітофауну в умовах інтенсивного антропогенного тиску. На прикладі озера Чеха в м. Суми зоологи виявили 59 гідрофільних видів птахів, серед яких 23 види гніздючих, 4 види використовували кормову базу озера, 12 були пролітними, а 20 – рідкісними залітними [9, с. 90]. Проте,

вчені довели, що активна господарська діяльність та рекреаційне навантаження призвели до того, що декілька видів (берегова ластівка, кулик та рибалочка) перестали гніздуватися на озері, а серед видів, які регулярно відвідували його береги зникли чапля сіра і лелека білий [9, с. 93].

Просторовий та часовий аспекти міграційних переміщень птахів у районі Центрального Придніпров'я здійснив О. В. Ілюха. Вчений обґрунтував формування основних міграційних потоків у межах Кременчуцького водосховища під час сезонних міграцій птахів у весняний та осінній періоди. Підтвердив значення Липівського орнітологічного заказника для збереження рідкісних у національному масштабі та регіонально рідкісних мігруючих гідрофільних птахів [4, с. 2].

Вчені А. Бокотей, Н. Дзюбенко та І. Кучинська провели аналіз сучасного видового різноманіття, міграційних процесів та чисельності водоплавних і навколотовних птахів у басейні Дністра. Довели, що проведені в регіоні меліоративні роботи спричинили деградацію природних водно-болотних біотопів та втрату ними свого значення для гніздування гідрофільних птахів. А найоптимальніші умови для перебування птахів водно-болотного комплексу складаються на риборозплідних ставках [1].

Загальну характеристику птахів сільських населених пунктів Подільського Побужжя здійснив В. В. Новак. Дослідник довів, що у порівнянні з природними біотопами більшість видів птахів надають перевагу сільським місцевостям як у гніздовий, так і в зимній період. У сільських населених пунктах досліджуваного регіону вчений встановив перебування 17 (10,3%) видів птахів, занесених до Червоної книги України (2009). Що доводить високий рівень збереження раритетної орнітофауни за рахунок наявності кормової бази та оптимальних для птахів біотопів існування [11, с. 104].

Дослідження водоплавних птахів у межах Волинського Лісостепу провів М. В. Химин. Вчений показав, що у зв'язку із низкою факторів (антропогенний вплив, рекреаційне навантаження, полювання, браконьєрство, зміна кліматичних умов) відбуваються зміни у чисельності та статусі перебування водоплавних птахів. Зокрема, теплі зими сприяли появі у досліджуваному регіоні чирянки малої і великої, попелюха, свища, черні чубатої, які раніше обирали дану територію у позазимовий період. А завдяки проведеним заходам охорони відновився ареал лебедя-шипуну та розпочалося природне відновлення гуски сірої [14, с. 51].

Колектив авторів В. В. Казанник, А. В. Турчик та В. О. Яненко здійснивши дослідження водно-болотної орнітофауни святошинських ставків м. Києва та її сезонних змін дійшли висновку, що ставки слугують водоплавним і біляводним птахам важливим місцем гніздування та відпочинку під час міграцій, а часто й місцем зимівлі. Тому, з метою покращення середовища існування водно-болотної орнітофауни

доцільним є якщо не припинення, то хоча б обмеження антропогенного навантаження за рахунок вилучення водних об'єктів із господарської діяльності [5, с. 173].

Бучко В. В. на прикладі Галицького Національного природного парку здійснила оцінку різних типів орнітокомплексів (Бурштинського водосховища, риборозплідних ставків, корінних лісів, річки Дністер, заболочених лук, очисних гідроспоруд та ін.) у контексті збереження біорізноманіття. За результатами проведених досліджень автор вважає, що ці та інші ділянки мають велику природоохоронну цінність у збереженні орнітофауни. Тому пропонує включити їх до складу Галицького НПП з метою охорони та відновлення чисельності птахів [2, с. 31].

Колектив авторів В. Говорун, О. Тимощук та Н. Антонюк у навчальному посібнику «Птахи Хмельниччини» дають повний опис птахів, що мешкають у різних біотопах, зазначають особливості їх зовнішнього вигляду, поведінки, гніздування [3].

Значний внесок у дослідження орнітофауни Південно-Бузького басейну здійснили М. Ф. Коваль та Л. М. Містрякова. Вони вивчали не лише біологічні особливості птахів, а й їх біотопічну приуроченість, характер гніздування та основні фактори антропогенного впливу на орнітофауну. Важливими, з точки зору формування гідрофільних орнітофауністичних комплексів науковці, вважали болотні біотопи. Обстеживши болотні масиви в Уманському, Звенигородському й Тальнівському районах, М. Ф. Коваль та Л. М. Містрякова встановили місця гніздування 45 видів птахів, а саме: луня болотяного, погонича, водяної курочки, чайки, двох видів крячків, чотирьох видів чапель, крижня та двох видів чирків. Довівши таким чином, що болота є важливими резерватами багатьох видів рослин і тварин, в тому числі і птахів. Окрему увагу науковці приділили дослідженню русел та заплав річок, які є міграційними шляхами для перелітних птахів, а їх рослинність і тваринний світ є кормовою базою для орнітофауни [6, с. 65–66].

Протягом 1994–2002 років вченими проведено дослідження особливостей формування орнітокомплексів, властивих для приміських лісових зон Побужжя. Встановлено, що важливу роль у регулюванні чисельності птахів відіграють кліматичні особливості, флористичне та біотопічне різноманіття території. Результати дослідження показали, що із 72 зареєстрованих дослідниками видів птахів найвищу чисельність мала орнітофауна зони відпочинку «Степашки» (5,43 ос./га), найнижчу – Гайворонської приміської зони (2,12 ос./га) [7, с. 34–50].

Цінними з наукової точки зору є дослідження І. В. Кучинської [8], яка розробила методiku обрахунку чисельності видів гідрофільних птахів. Суть її полягає у оцінці чисельності птахів, залежно від їх біологічних особливостей, за відповідними критеріями: на підставі візуального обліку дорослих птахів у відповідний фенологічний період; за рахунок обліку гнізд та обліку птахів за голосами.

За рекомендаціями І. В. Кучинської перерахунок щільності населення кожного виду необхідно здійснювати шляхом розмітки дослідницьких смуг шириною 10 і довжиною 50 м та за обраними критеріями. Оцінка чисельності пірникози чорношиї здійснюється за рахунок обліку гнізд, пірникози великої та сірощокої – за рахунок обліку дорослих птахів на поверхні ставу, пірникози малої – за допомогою кількох разового обліку вокалізуючих особин, що стимулюються магнітофонним записом пташиного співу. Підрахунок чисельності чаплі сірої та рудої проводиться маршрутним методом у результаті обліку гнізд, розташованих у заростях очерету. При визначенні кількості особин бугая проводять картографування гніздових ділянок вокалізуючих самців, а бугайчика – обстежують гніздові ділянки та заселені біотопи у сонячні дні червня. Оцінка чисельності лебедя-шипуну передбачає підрахунок кількості особин на водному плесі. Для обрахунку гуски сірої у ранковий час підраховують пари, що летять на годівлю в агроценози. Підрахунок чисельності крижнів здійснюється на підставі обрахунку кількості побачених самців.

Таким чином, досліджень пов'язаних із вивченням орнітофауни досить багато. Але, у зв'язку з тим, що птахи постійно мігрують, піддаються антропогенному тиску та залежать від екологічного стану біотопу, в якому поширені, то їх вивчення завжди є актуальним. Особливо цінним є кадастрування птахів на певній території та розробка заходів із охорони біотопів їх існування.

Список використаних джерел

1. Бокотей А. А., Кучинська І. В., Дзюбенко Н. В. Значення стариль у підтриманні різноманіття птахів басейну Верхнього Дністра. Бранта: збірник трудов Азово-Чорноморської орнітологічної станції. 2003. Випуск 6. С. 7–17.
2. Бучко В. В. Оцінка стану орнітокомплексів у контексті збереження біорізноманіття (на прикладі Галицького НПП). Науковий вісник Ужгородського університету. 2008. Випуск 23. С. 26–32.
3. Говорун В., Тимощук О., Антонюк Н. Птахи Хмельниччини: навчальний посібник. Хмельницький: Поліграфіст, 2009. 192 с.
4. Ілюха О. В. Просторові та часові аспекти сезонних міграцій птахів у середньодніпровському регіоні на прикладі Кременчуцького водосховища: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук. Київ, 2015. 23 с.
5. Казанник В. В., Турчик А. В., Яненко В. О. Водно-болотяна орнітофауна святошинських ставків м. Київ та її сезонні зміни. Вісник Дніпровського державного аграрно-економічного університету. 2014. № 1 (33). С. 170–174.
6. Коваль М. Ф., Містрякова Л. М. Вплив антропогенних факторів на орнітофауну Черкащини. Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ. 1998. С. 65–70.
7. Коваль М. Ф., Містрякова Л. М. Дослідження орнітофауни приміських

- лісових зон Центрального Побужжя. Наукові записки екологічної лабораторії УДПУ. 2002. Випуск 5. С. 34–50.
8. Кучинська І. В. Огляд деяких методів обліку гніздових водоплавних та коловодних птахів в умовах рибогосподарських ставів. Бранта: збірник трудов Азово-Чорноморської орнітологічної станції. 2005. Випуск 8. С. 176–192.
 9. Мерзлікін І. Р., Швердюкова Г. В. Гідрофільні птахи в умовах інтенсивного антропогенного тиску (на прикладі озера Чеха, м Суми). Збірник праць Західноукраїнського орнітологічного товариства. 2012. Випуск 3. С. 89–98.
 10. Москаленко Ю. О. Особливості динаміки зволоженості солончакових природних комплексів Чорноморського біосферного заповідника у контексті їх значення як середовища існування водоплавних та прибережних птахів. Заповідна справа в Україні. 2013. 19 (1). С. 78–82.
 11. Новак В. В. Загальна характеристика фауни та населення птахів сільських населених пунктів Подільського Побужжя. Фауна і населення. Беркут. 2015. № 24. Вип. 2. С. 93–106.
 12. Уэтлі К., Сторер Дж., Пенникуик К. Птицы. Москва: Мир, 1983. 288 с.
 13. Фесенко Г. В., Бокотей А. А. Птахи фауни України: польовий визначник. Київ, 2002. 416 с.
 14. Химин М. В. Загальна характеристика фауни водоплавних птахів Волинського Лісостепу. Vestnik zoologii. 2007. №41 (1). С. 47–52.